

Politisk ekonomi

Kommunistisk grundkurs 2

Politisk ekonomi

Kommunistisk grundkurs 2

Förord

När Karl Marx formulerade sin teori och förklaringsmodell för den kapitalistiska ekonomin, utgick han från de upptäckter som bl a Adam Smith, "nationalekonomins fader", och David Ricardo gjort. I viss mening var han deras lärjunge, men han lyckade gå vidare och knyta ihop de lösa trådändar som det som kallats för den klassiska nationalekonomin blev en logiskt sammanhållen och fullständig teori.

Marx räknas alltså till "klassikerna" inom den ekonomiska vetenskapen. Borgarklassen hade först välkomnat klassikerna, eftersom de försett den med det teoretiska vapnet mot den bakåtsträvande adeln som stod i vägen för kapitalismens utbredande. När Marx kom, kunde borgarna inte bara förkasta honom utan var tvungna att förneka hela den klassiska nationalekonomin, eftersom de hängde så intimt samman.

Borgarna fick helt enkelt söka skaffa sig en ny teori, den moderna nationalekonomin, för att rättfärdiga sin existens i samhället på samma sätt som adeln i det feodala samhället använt sig av religionen för att rättfärdiga sin tillvaro som parasitär förtryckare av bönderna. Och lika litet som religionen kunde eller kan förklara skeendena i vår värld, lika litet håller den moderna nationalekonomin, när det gäller att förklara det som sker omkring oss – vilket inte minst blivit tydligt under de senaste turbulenta åren.

Feodaltidens prästerskap använde sig av det för bönderna obegripliga latinet för att dölja tomheten i sin ideologi. På samma sätt använder sig nationalekonomerna av avancerade matematiska modeller, som emellertid sjunker ihop till platt intet, om man bara lyckas tränga bakom de respektskapande krångliga formlerna.

I dag kan vi alla med egna ögon se bristerna i och de katastrofala följderna av det kapitalistiska produktionssättet. Inte ens den mest hängivne borgerlige ideolog kan förneka arbetslöshet, social nedrustning och ökande massfattigdom även i de mest utvecklade kapitalistiska länderna. De borgerliga ideologerna gör inte heller det utan väljer istället att slå vakt om den bestående ordningen genom att hävda, att det inte finns något alternativ till den. Socialismen är död, säger de, och marxismen håller inte.

Med detta häfte vill vi visa, att marxismen är lika aktuell som någonsin, och att socialismen förblir det enda alternativet för mänskligheten ut ur en allt eländigare tillvaro. Här får Du, käre läsare, en kortfattad presentation av grunderna i den politiska ekonomin, så som Marx kartlade dem.

Vi hoppas, att Du finner det stimulerande och vill gå vidare, och vi vill i så fall rekommendera Lärobok i Politisk Ekonomi, utgiven av KPML(r).

*Göteborg 22 december 1993
KPML(r):s studieutskott*

Produktionen av materiella nyttigheter är grundvalen för varje samhälles liv.

Människan behöver för sitt uppehälle, för sitt liv, vissa saker såsom mat, kläder, bostad, bränsle m m. Sådana saker kallas med ett gemensamt uttryck för *materiella nyttigheter*. För att få dessa materiella nyttigheter måste människorna producera dem. Människorna måste arbeta. Om produktionen av materiella nyttigheter upphörde, så skulle samhället gå under. Därför kan vi säga, att produktionen av materiella nyttigheter är grundvalen för varje samhälles liv.

Produkter och varor

Hur sker då denna produktion av materiella nyttigheter i samhället? Det är om detta, som den politiska ekonomin handlar.

Vi skall börja med att titta på de saker, som människorna producerar, på resultatet av deras arbete. Marxismen skiljer därvid mellan två begrepp – *produkter och varor*.

I tidigare samhällen – före kapitalismen – var det vanligast, att varje familj själv framställde de materiella nyttigheter, som den behövde. Bostaden byggde familjen själv, maten fick den från sitt eget jordbruk, kläderna sydde man själv, bränsle till elden samlades in i skogen eller på torvmossen.

I begränsad omfattning förekommer detta – produktion för eget behov – än idag. Om du hade slöjd i skolan, så kanske du sydde en duk eller tillverkade en ljusstake till ditt hem. Om du deltagit i den kommunistiska ungdomsklubbens arbete, så kanske du varit med om att göra fanor och banderoller för klubbens eget behov.

I många familjer bakar man fortfarande sitt eget bröd. I sådan produktion, avsedd för ens eget eller ens egen umgängeskrets' omedelbara behov, framställs *produkter*. En produkt är en av mänskligt arbete framställd materiell nytthet, som är avsedd för ens egen konsumtion.

Sådan produktion är emellertid endast ett undantag i vårt samhälle, i det kapitalistiska samhället. Den hör hem-

Produkt = en av en mänskliga framställd materiell nytthet avsedd för hennes egen konsumtion.

ma i förkapitalistiska produktionssätt. De saker, som produceras i det kapitalistiska samhället, är *inte* avsedda för producenternas egen konsumtion. De är avsedda att *säljas till någon annan*, de är avsedda för en *marknad*. De bilar, som arbetarna på Volvo framställer, är inte avsedda att tillfredsställa volvoarbetarnas eget behov av bilar. De är avsedda att säljas på den öppna marknaden, till någon annan.

Därmed är produkterna inte längre enbart produkter. De har blivit *varor*. Med vara menar vi just en produkt avsedd att säljas till någon annan. Just denna *varuproduktion* är typisk för det kapitalistiska samhället.

Vara = en produkt avsedd att säljas på en marknad.

Allt i det kapitalistiska samhället är föremål för köp och försäljning – allt från tändsticksasken till jettflygplanet. På den politiska ekonomins språk säger man, att allt antar varuform. Därför brukar studier i politisk ekonomi på samma sätt som här börja med studier av just varan. Runt den kretsar hela samällsekonomin. ”Varan är det borgerliga samhällets ekonomiska cell”, sade Karl Marx.

I vårt moderna samhälle har såväl produktiviteten som arbetsdelningen drivits mycket långt, vilket bland annat innebär, att det vid sidan av den rena *varu*-produktionen också finns en omfattande tjänsteproduktion. Det som i ekonomisk mening gäller för produkter och varor gäller också för tjänster.

Bruksvärde och bytesvärde

När vi talar om en saks värde, så kan vi mena två olika saker. Vi kan fråga så här:

– Är det värdetfullt att ha en lägenhet att bo i? Är kläder något att sätta värde på?

När vi ställer sådana frågor, så menar vi vanligen, om man egentligen har någon *nytta* av bostad och kläder. Vi talar om de *naturliga, kroppsliga egenskaper* hos en lägenhet och hos klädesplaggen, som gör dem nyttiga, värdefulla för oss.

Vi syftar på föremålens *bruksvärde*. Bruksvärdet är en

En varas eller produkts bruksvärde är den nytta den har för konsumenten.

naturlig egenskap hos en produkt eller en vara. En stols bruksvärde är, att man kan sitta på den. En middags bruksvärde är, att den tillfredsställer människans näringsbehov. En skjortas bruksvärde är, att den tillfredsställer människans behov av att behålla kroppsvärmen. Så kan man för varje föremål besvara frågan: Vad är den och den varans bruksvärde?

Men vi kan också fråga så här: ”Vad är den skjortan värd?” Den som då svarar: ”Den skyddar mot kyla” – den kommer vi att anse som lite bakom flödet. På en sådan fråga vill vi ha svaret: ”100 kronor” eller ”200 kronor”. Nu diskuterar vi nämligen en helt annan sak, som inte har det minsta med skjortans naturliga egenskaper att göra.

Vi sysslar nu med en annan egenskap hos varan – nämligen *det förhållande, i vilket den kan bytas mot andra varor*. Detta kallar vi varans *bytesvärde*. Bytesvärdet jämför exempelvis en skjorta med *andra* varor. Vi skulle kunna sätta upp en tabell så här:

1 skjorta = 20 kg mjöl = 200 tändsticksaskar = 1/10 cykel.

I vardagslivet säger vi emellertid inte, att en skjorta är värd 1/10 cykel, utan vi jämför den i allmänhet med en speciell vara – penningen – och säger, att skjortan är värd 50 kronor. Till penningen skall vi återkomma längre fram.

Vad bestämmer en varas (bytes)värde?

Vad som bestämmer ett föremåls eller tjänsts bruksvärde, är ganska lätt att förstå. Bruksvärdet uttrycker ju en inbyggd egenskap i varan. Men vad uttrycker egentligen bytesvärdet? Vad är det som gör att en skjorta inte kostar 10 öre eller 100 000 kronor utan just (i detta fall) 100 kronor?

Låt oss bena upp frågan! Med bytesvärdet jämför man ju varan med alla andra varor. Alltså måste dessa varor ha något gemensamt, något som kan ligga till grund för jämförelsen, något som kan mätas. Vad kan detta gemensamma vara? Efter bara lite tankemöda finner vi, att det inte

kan vara någon av varans kroppsliga egenskaper – vikt, färg, storlek etc. Ett kilo guld och ett kilo socker kostar olika mycket. En kvadratmeter tyg och en kvadratmeter toalettpapper likaså.

Nej, bytesvärdet uttrycker ingen kroppslig, inbyggd, naturlig egenskap hos varan. Efter ytterligare en stunds tankearbete kommer vi fram till, att det enda gemensamma för alla varor är, att *de är produkter av mänskligt arbete*.

Endast häri kan vi finna lösningen på frågan om varornas värde. Detta värde bestäms av den i dem nedlagda mängden arbete. Det är den måttstock vi använder oss av för att bestämma en varas värde. Det nedlagda arbetet mäter vi i tid, i arbetstimmar. Vi skulle kunna sätta upp följande tabell:

- 1 skjorta = 1 arbetstimme
- 1 kg mjöl = 1/20 arbetstimme (3 min)
- 1 tändsticksask = 1/200 arbetstimme (18 sek)
- 1 cykel = 10 arbetstimmar

Naturligtvis inräknas i detta allt arbete, som är nedlagt i varan. För t ex skjortan – från bomullsfälten till avsyningen på syfabriken.

Någon kanske förundras över, att det bara skulle åtgå 18 sekunders arbete för att göra en tändsticksask. Låt oss då först säga, att våra siffror inte bygger på någon undersökning utan är gripna ur luften. Emellertid torde de inte vara alltför verklighetsfrämmande. Antag t ex att en skogsarbetare behöver 15 minuter för att fälla ett träd. Av trädet kanske det är möjligt att framställa 900 askar tändstickor. Det gör att han lagt ned en sekunds arbete *på varje ask*. På samma sätt lägger kanske sågverket ned en sekund på varje ask, så att det slutligen, när asken lämnar tändsticksfabriken, har gått åt 18 sekunders arbete.

Man frestas nu kanske att invända, att cyklarna från en fabrik, som har ovanligt lata och oskickliga arbetare, skulle vara mer värdefulla. De har ju tack vare sin lathet och

En varas bytetsvärde bestäms av den samhällsreligt nödvändiga arbetstid, som finns nedlagd i den.

oskicklighet fått lägga ner mer arbetstid än genomsnittet för att framställa cyklar. Så förhåller det sig givetvis inte. För att göra det hela riktigt måste vi säga, att en cykels värde bestäms av den *genomsnittliga* arbetstiden i hela branschen för att framställa just en sådan cykel – av den *samhälleligt nödvändiga tid*, som åtgår – för att tala ekonomernas språk.

Det som vi behandlat i detta stycke, kallas för *värdelagen*. Den skulle i en mening kunna formuleras så: *Utbyte av varor i det kapitalistiska samhället sker i överensstämmelse med mängden av det samhällsreligt nödvändiga arbetet, som åtgår för att framställa varorna.*

Självklart har vi här inte tagit hänsyn till ocker och andra svindlande affärer, vilka som bekant förekommer i det kapitalistiska samhället. Den, som lyckas sälja en gammal rishög till bil, värd några hundralappar, för 10 000 kronor, skrattar naturligtvis åt värdelagen. Sådant är dock undantag och rubbar inte det minsta på värdelagens giltighet för varuutbytet i allmänhet.

Tillgång och efterfrågan

Borgerliga ekonomer hävdar ibland, att varornas värde i själva verket bestäms av lagen om tillgång och efterfrågan. Med denna lag menas, att om det på marknaden finns en miljon skjortor men bara 10 000 människor, som vill köpa skjortor, så har fabrikanterna svårt att bli av med dem och tvingas sänka priserna. Om å andra sidan strejker skulle utbryta på Sydamerikas kaffeplantager och som en följd därav tillgången på kaffe skulle bli mindre än behovet i Sverige, så skulle affärerna kunna utnyttja detta förhållande för att höja priserna. Efterfrågan skulle ha varit större än tillgången.

Marxismen förnekar inte, att lagen om tillgång och efterfrågan verkligen spelar en viss roll för det pris en köpare får betala för en viss vara. Men denna lag kan aldrig göra, att en bil kostar 25 öre och en tändsticksask 200 000 kro-

nor. Däremot är det i huvudsak lagen om tillgång och efterfrågan som gör, att bilen idag kostar 200 000 kronor. *Svängningarna* runt 200 000 kronor (som vi antar vara bilens värde) bestäms av lagen om tillgång och efterfrågan. Studerar man dessa svängningar under en längre tidsperiod, så finner man, att de i det långa loppet jämnar ut varann. Fortfarande bestämmer värdelagen en varas värde, medan lagen om tillgång och efterfrågan bestämmer smärre, dagsaktuella förändringar i *priset* på varan. Just detta sista begrepp – *priset* – skall vi strax titta lite närmare på. Men först något om pengar.

En varas pris är dess värde uttryckt i pengar.

Om pengar

Orsaken till att pengar började användas var att handeln hade svårt att utvecklas så länge den skedde som ren byteshandel. Den som t ex ville byta en kniv mot en rock, måste hitta någon som hade en rock att byta bort och som dessutom ville ha just en kniv i utbyte.

I det gamla Mesopotamien (nuvarande Irak) tyckte människorna för sådär 6000 år sedan, att vete var något som man nästan alltid kunde ha användning för, om inte med en gång så litet senare. Och ville man inte äta upp det, kunde man använda det till utsäde. Vetets bruksvärde var så stort, att alla nästan alltid accepterade det som inbyte. Det här underlättade handeln, för nu kunde den som hade kniven vända sig till vem som helst som ville ha en kniv och i utbyte få lämplig mängd vete. För vetet kunde han sedan byta till sig en rock från den som hade en sådan att lämna ifrån sig. Härigenom fick bruksvaran vete ett dubbelt bruksvärde: dels kunde det användas som livsmedel och utsäde och dels kunde det användas som allmän bytesvara – eller som vi i dag säger: pengar.

Efterhand kom metallföremål att ersätta vetet (och andra varor), eftersom de varade längre. Och allra längst varade föremål av guld och silver. Så småningom började man använda metallstyckena som de var – man vägde upp den

mängd som motsvarade det värde man ville byta till sig.

Därefter började man tillverka små metallskivor (oftast i guld och silver) med vikten präglad på, och därmed var

Sverige hade guldmyntsfoot fram till 1931, men ända fram till 1960-talet fanns på svenska sedlar ett åtagande från riksbanken att "enligt lagen om rikets mynt av den 30 maj 1873" inlösa sedlarna mot guldmynt.

mynten uppfunna. Metallmynten hade fortfarande dubbla bruksvärden: dels var de metaller som kunde användas till något bruksföremål, dels var de allmän bytesvara. De pengar vi använder i dag – mynt och sedlar – har bara ett bruksvärde: att vara allmän bytesvara, och deras bytesvärde kan variera hur mycket som helst, vilket vi ser, när det blir inflation.

Pris och pengar

En varas pris är dess värde uttryckt i pengar. Som vi redan sett, kan priset skilja sig från värdet.

Men även penningen är alltså en vara. Det speciella med den är, att den används som den gemensamma måttstocken för alla andra varor. Den fungerar som *allmän ekvivalent*, som ekonomerna säger. Hos olika folk har under historiens gång skilda varor använts som pengar – pälsverk, salt, snäckor, boskap o s v. Så småningom har emellertid de ädla metallerna guld, silver och koppar hos de flesta folk utvecklats till allmän ekvivalent. Orsaken är dessa metalls särskilda lämplighet för ändamålet. De är lätta att bära, de är hållbara, de är delbara o s v.

Eftersom även penningen från början var en bruksvara, så bestämdes även dess värde av den samhällsligt nödvändiga arbetstid, som fanns nedlagd i den – den tid, som åtgått för att utvinna och förädla guldet, silvret eller kopparn. Saken är dock aningen mer komplicerad, när det gäller pengarna, som vi nu skall se.

Faktiskt är det ju så, att penningens bytesvärde också är dess bruksvärde. Nyttan man har av pengar är, att man i utbyte mot dem kan få vilken annan vara som helst av samma värde. Den som säljer en vara, bryr sig inte om, ifall de pengar han får för den är slitna eller nötta. Han skall ändå göra sig av med dem i utbyte mot andra varor. Därför är det heller inte nödvändigt, att de pengar, som cirkulerar ute på marknaden, är alldeles oskadda. De behöver inte ens innehålla guld eller silver till det värde, som står angivet på mynten. Istället för guld och silver som cirkulationsmedel kan man t o m använda papperslappar av ett visst utseende (sedlar). Det arbete, som finns nedlagt i en tiokronorsedel, motsvarar ju inte på långt när det arbete, som finns i tio silvermynt av en kronas värde vardera.

Istället för att släppa ut guld och silver på marknaden som cirkulationsmedel, låter statsbankerna trycka upp sedlar, vilka *representerar* eller är *kvitton* på *guld och silver* i statsbankernas kassavalv. Sedlar trycks upp i den omfattning, som är nödvändig för att penning- och varucirkulationen i ett samhälle skall fungera friktionsfritt.

*Penningens
bruksvärde =
dess bytes-
värde.*

*Inflation =
penningvär-
desförsäm-
ring.*

Så länge vi hade *guldmynntfot* (i Sverige till år 1931) kunde det inte finnas fler sedlar än vad som motsvarade deras värde i guld i riksbankens kassavalv. Var och en som hade en sedel kunde när som helst vända sig till riksbanken och kräva att få den inlöst mot guld.

Det går inte längre. I dag har vi *pappersmyntfot*. Det som avgör hur stor mängd sedlar som skall finnas i cirkulation är att varor och tjänster skall kunna köpas och säljas. Det betyder, att om priserna höjs, så måste mer pengar ut i cirkulation – annars blir det stopp på varucirkulationen. Sedlarna blir då mindre värda, d v s varje sedel kan köpa allt mindre. Det är det vi kallar inflation.

Under kapitalismen står valet i viss utsträckning – som nu under 1990-talet – mellan inflation och arbetslöshet. När kapitalisterna i sin jakt på ökade vinster höjer priserna, krävs mer pengar för att de skall kunna säljas. Om staten vägrar släppa ut mer pengar, så kommer varorna att i stor utsträckning förbli osålda, varför företagen kommer att skära ned sin produktion eller gå i konkurs och arbetslösheten ökar.

Om, å andra sidan, staten vill motverka arbetslöshet, så måste den se till att det finns betalningsmedel, d v s pengar, som räcker för att betala de högre priserna. Alltså trycker staten fler sedlar och ger ut. Eftersom den ökade penningmängden motsvarar precis samma *mängd* varor (och tjänster) som tidigare, så har varje sedel helt enkelt blivit mindre värd: inflation.

Varucirkulationen

Produktion av *varor* förekom i mindre omfattning redan före kapitalismens genombrott. Tex kunde en skomakare i en medeltida stad sälja sina produkter och därmed förvandla dem till varor. Han sålde dem, därför att han själv behövde mat. Han bytte alltså sin vara (skor) mot en annan vara.

Detta visar vi matematiskt med formeln V-V. (Vara mot

annan vara). Den formeln uttrycker emellertid inte fullständigt varucirkulationen före kapitalismen, ty skomakaren byter inte sina skor direkt mot mat. Han byter dem mot pengar, vilka han i sin tur använder för att köpa sitt dagliga bröd. För att vara korrekta måste vi alltså skriva formeln så här: V-P-V (vara-pengar-vara).

Låt oss lägga på minnet skomakarens *syfte* med denna transaktion. Han säljer sin vara i syfte att kunna köpa en annan.

V-P-V är den typiska formeln för varuutbytet före kapitalismen.

Varucirkulationen under kapitalismen

För oss vanliga lönearbetande människor gäller fortfarande den formeln. Vi säljer något (nämligen vår arbetskraft, mer om det senare) för pengar, vilka vi sedan använder till sådant vi behöver. Alltså V-P-V.

Men för våra dagars producenter, kapitalisterna, gäller något annat.

En handelsfirma t ex säljer ju inte sina varor för att kunna köpa andra. Det är inte syftet. Nej, den köper in varor för sina pengar i syfte att sedan kunna sälja dem till ett högre pris och tjäna pengar på hela transaktionen. Den gamle skomakaren sålde för att köpa. Handelsfirman köper för att sälja.

Följaktligen måste vi vända på formeln V-P-V, när det gäller kapitalistiska förhållanden och istället skriva P-V-P (pengar-vara-pengar).

Denna formel P-V-P kallade Marx för *kapitalets allmänna formel*.

P-V-P är den typiska formeln för kapitalisternas varuutbyte.

Mervärde

Inte heller formeln P-V-P är riktigt exakt. Det är ju helt meningslöst att köpa varor för, låt oss säga 3 000 kronor och sedan sälja dem för samma summa. En affär, som säljer en moped för 3 000 kronor, skulle ju snart få slå igen, om den betalade lika mycket i inköpspris till fabriken, som

tillverkar mopederna.

Nej, vitsen med det hela är, att det skall ge vinst, att varorna skall kunna säljas dyrare än vad man en gång köpt dem för. Därför brukar man i marxistisk litteratur skriva pengarnas kretslopp så här: P-V-P'. P' betyder här de ursprungliga pengarna *plus ett litet tillskott*. Det är detta tillskott, som vi kallar för mervärde.

Varifrån kommer detta mervärde? Att de pengar, som utgör tillskottet, skulle falla ned från himlen, är ju totalt uteslutet.

Man kan frestas tro, att affären tar ut ett "överpris" för mopeden, att den i själva verket är värd 2 500 kronor men att affären "lägger på" 500 kronor. Som vi skall se, så är också detta fullkomligt uteslutet. Vi har tidigare sagt, att ocker och svindlande affärer visserligen kan förekomma under kapitalismen men ingalunda kan gälla för försäljningen av varor i allmänhet.

Eftersom *all* försäljning av varor under kapitalismen sker med syftet, att man skall sälja dyrare än man köpte, så skulle följaktligen *alla* varor säljas för dyrt, dvs över det värde som motsvaras av den i dem nedlagda, samhälleligt nödvändiga arbetstiden.

Mervärdet kan inte uppkomma i själva bytesprocessen.

Men ännu har vi inte sett den människa, som bara kan sälja, som aldrig behöver köpa något. Vår mopedhandlare måste ju ständigt köpa en mängd varor – dels inköp till affären, dels varor för egen konsumtion. Även de varor han köper skulle säljas för dyrt och på så vis skulle han förlora på gungorna, vad han tog igen på karusellen.

Alla varor i genomsnitt säljs till sina rätta värden.

Vad mopedhandlaren vann, när han sålde, skulle han alltså förlora, när han köpte. Det kanske låter förvånande i våra dagar, när man tittar på prislapparna i affärerna, men enligt de ekonomiska lagarna, så *säljs alla varor i genomsnitt till sina rätta värden* på den öppna marknaden. Att alla säljare skulle kunna ta ut "överpris" för sina varor, är lika omöjligt som att lyfta sig själv i håret.

Not: P' uttalas "pe prim".

Men varifrån kommer då mervärdet?

Jo, det råkar förhålla sig så, att det på marknaden finns *en vara*, som är olik alla andra – den mänskliga arbetskraften.

Även arbetskraften är under kapitalismen en vara. Den är föremål för köp och försäljning. Arbetaren säljer den och kapitalisten köper den. Det är att märka, att vi säger *arbetskraften* och inte "arbetet". Ty, när du söker arbete, så är kapitalisten intresserad av *din förmåga att arbeta*, och mot en viss ersättning per timma (eller annan tid) lovar du att ställa din förmåga att arbeta, din arbetskraft, till hans förfogande.

Borgerliga ekonomer försöker alltid påskina, att lönen är en ersättning för arbetarens *arbete*, d v s för *resultatet* av en arbetstimme eller arbetsdag. Detta är helt felaktigt. Uppgörelsen om lönen träffas ju *innan* kapitalisten ens har sett röken av något arbetsresultat. Ackordslöner kan vid första anblicken synas utgöra betalning för arbetsresultatet. Ju mer en arbetare producerar, desto mer förtjänar han ju med ackordslön.

Men minns då, att ackordslönen är uträknad på basis av en medeltimförtjänst, vilken en genomsnittlig arbetare förväntas komma upp i under ackordsarbetet. Arbetslönen är således inte ersättning för resultatet, arbetet, prestationen, utan för att arbetaren ställer sin förmåga att arbeta, sin arbetskraft till kapitalistens förfogande.

Just härur uppstår mervärdet. Den mänskliga arbetskraften äger nämligen en unik egenskap. Den kan *skapa ett större värde än det, som den själv har*. Kring detta skall vi uppehålla oss ett slag.

Den mänskliga arbetskraften

Vi sade, att arbetskraften kan skapa ett större värde än det, som den själv har, men vad har den egentligen för värde? Hur mäter man värdet på varan arbetskraft?

Jo, precis som man bestämmer värdet på varje annan

Arbetslönen utgör ersättning för arbetskraften, inte för själva arbetet.

vara som används i produktionen – genom den samhälleligt nödvändiga arbetstid, som finns nedlagd i den. Eller annorlunda uttryckt: vad det kostar att ersätta den vara som förbrukats i produktionen. Vad kan nu detta innebära, då det gäller arbetskraften?

Låt oss se, vad som behövs, för att *varan arbetskraft* skall kunna fortsätta att vara arbetskraft: För det första måste arbetaren hållas vid liv. Han måste ha mat, kläder, bostad. För att kunna arbeta måste han ha en viss utbildning, beroende på arbetets art, möjligheter att kunna ta sig till jobbet (bil, buss, cykel etc) och en del annat.

Arbetskraftens värde bestäms av värdet hos de varor, som åtgår för att hålla arbetaren och hans familj vid liv och göra honom arbetsduglig.

För att inte arbetarklassen skall dö ut, måste arbetaren även ha möjligheter att försörja sin familj. Allt detta är nödvändigt för att arbetskraften skall kunna fortsätta att vara arbetskraft, för att arbetskraften skall *reproduceras* (återskapas). Och värdet av de existensmedel, som behövs för att arbetaren skall kunna fortsätta att sälja sin arbetskraft – det bestämmer arbetskraftens värde.

Arbetskraftens värde uttryckt i pengar är – liksom för alla andra varor – dess *pris*. Det är detta pris, som vi kallar för *arbetslön*.

Exakt som för andra varor, så spelar lagen om tillgång och efterfrågan en roll för svängningar upp och ned i arbetslöshetens storlek. I tider av stor arbetslöshet hänvisar kapitalisterna till alla, som står utanför och väntar på jobb. ”Om det inte passar”, tar de som förevändning för att sänka lönerna. Tillgången på arbetskraft är således större än efterfrågan. När det råder brist på arbetskraft kan det å andra sidan hända, att kapitalisterna överbjuder varandra för att få tag på arbetskraft.

Arbetskraftens bruksvärde är dess förmåga att i arbetsprocessen skapa ett större värde än vad som åtgår för dess reproduktion.

Sålunda har vi bestämt *varan arbetskraftens bytesvärde*. Men vad är då dess *bruksvärde*? Vilken nytta har man av arbetskraften? Ja, just det är nyckelfrågan, när det gäller den kapitalistiska ekonomin och frågan om mervärdet. Arbetskraftens bruksvärde är, att arbetaren under arbetsprocessen kan skapa *ett större värde* än vad som åtgår för

att hålla honom vid liv och arbetsduglig. Arbetskraften skapar ett större värde än det, som åtgår för dess reproduktion, säger marxismen.

Produktionen av mervärde

Arbetaren kan således under en dag producera varor till ett värde av, låt oss säga, 3 600 kronor, medan värdet på hans arbetskraft utslaget på en dag är 450 kronor. 450 kronor är vad han får ut per dag för att försörja sig och sin familj, när skatten är dragen.

Om denne arbetare arbetar 8 timmar per dag, så producerar han varor till ett värde av $3\ 600:8=450$ kronor per timma. Men det är ju, vad han tjänade på en hel dag. Redan efter en timma har han alltså utfört ett arbete motsvarande lönen för en hel dag. De övriga sju timmarna arbetar han således gratis åt kapitalisten. I marxistisk litteratur kallas den tid, som arbetaren arbetar för sitt uppehälle, för *nödvändig arbetstid*. Den tid han arbetar åt kapitalisten kallas *merarbetstid*.

*Arbetsdagen
uppdelas i
nödvändig
arbetstid och
merarbetstid.*

Just på detta sätt uppstår mervärdet. Det uppkommer i själva produktionsprocessen och inte vid försäljningen av den färdiga varan. Möjligheten för kapitalisten att lägga beslag på mervärdet ges honom därigenom, att han *äger* produktionsmedlen (maskiner, fabriker, verktyg etc) och genom den mänskliga arbetskraftens unika förmåga att skapa ett större värde än vad som åtgår för dess reproduktion.

August Strindberg, Sveriges störste och mest uppmärksammade författare genom tiderna, har på ett lika enkelt som åskådligt sätt beskrivit den kapitalistiska utsugningsmekanismen:

- Vad sa ni till mannen därborta?
- Jag sa, att han skulle arbeta raskare.
- Vilken rätt har ni att befälla över honom?
- Jag betalar honom för det.
- Hur mycket betalar ni honom?
- 10 kronor om dagen.

- Varifrån får ni pengar att betala honom med?
- Jag säljer sten.
- Vem hugger stenen som ni säljer?
- Det gör han.
- Hur mycket sten hugger han om dagen?
- Åh, han hugger en hel del sten på en dag.
- Hur mycket får ni för det?
- Ungefär 50 kronor.
- Men då är det ju han som betalar er 40 kronor för att ni går omkring och befaller honom att arbeta raskare.
- Ja, men jag äger ju verktygen och maskinerna.
- Hur blev ni ägare av dem då?
- Jag sålde huggen sten och fick in så mycket pengar på den att jag kunde köpa in verktyg och maskiner.
- Vem hade huggit den stenen?
- Tig, dumbom!

August Strindberg i "Kapitalismens hemlighet"

Den kapitalistiska produktionsprocessen

Låt oss fortsätta vårt studium av den kapitalistiska produktionsprocessen genom att utgå från ett litet räkneexempel. Vi antar, att varor från ett visst företag under ett års tid säljs på marknaden till ett värde av 200 miljoner kronor. Vart tar månne dessa 200 miljoner vägen? Skall vi bena upp den frågan?

Variabelt kapital = arbetarlöner.

Vi antar att företaget har 80 anställda arbetare, vilka vardera tjänar 125 000 kronor per år. Då blir den årliga lönesumman 10 miljoner kronor. Detta kallas *variabelt kapital*. Till den beteckningen skall vi återkomma senare och förklara den.

Vidare måste företaget köpa råvaror, vilka arbetarna skall förädla till färdiga varor. En syfabrik måste köpa tyg, en bilfabrik plåt, en byggnadsfirma tegel. I vårt exempel antar vi, att råvarorna detta år kostade företaget 49 miljoner i inköp.

Det går också åt energi för att driva företagets maskiner, för uppvärmning av fabriken, för att få ljus i den etc. Vi sätter upp energikostnaderna detta år till 1 miljon kronor.

Maskinerna, verktygen, byggnaderna slits ned. Vissa behöver repareras, andra skrotas. Om företaget äger maskiner, byggnader etc till ett värde av 800 miljoner kronor och kapitalisten av erfarenhet vet, att dessa i genomsnitt slits ned på 20 år, så måste han ta med en tjugondel av deras värde i värdet på de färdiga varorna varje år. Maskinerna etc *överför* varje år en tjugondel av sitt värde på de färdiga varorna. I vårt fall blir det $800:20 = 40$ miljoner per år.

Sammanlagt belöper sig alltså utgifterna för råvaror, energi och slitage till 90 miljoner detta år. I den politiska ekonomin kallar vi dessa saker *konstant kapital* i motsats till det variabla kapitalet. Även till detta begrepp skall vi återkomma.

Låt oss räkna samman kapitalistens utgifter:

Arbetarlöner	10 miljoner kronor
Råvaror	49 miljoner kronor
Energi	1 miljon kronor
Maskiner etc	40 miljoner kronor
Summa:	100 miljoner kronor

Men han sålde ju de färdiga varorna för 200 miljoner kronor! Varifrån kom de resterande 100 miljonerna? Ja, dessa överskjutande 100 miljoner utgör mervärdet. De har kommit just därur att arbetarna var istånd att skapa ett större värde än de 10 miljoner, som åtgick för deras reproduktion.

De 100 miljonerna har kommit ur det *variabla* kapitalet, som kallas så, därför att det har just denna egenskap. Det förblir inte detsamma genom hela produktionsprocessen, utan det varierar – inkomsterna från det är större än utgifterna.

Det *konstanta* kapitalet kallas på motsvarande sätt konstant, därför att kapitalisten inte kan pressa fram något

Maskiner etc överför varje år en del av sitt värde på de färdiga varorna.

Konstant kapital = råvaror, maskiner, verktyg, byggnader etc.

mervärde ur det, hur han än anstränger sig. Dess värde är konstant genom hela produktionsprocessen. Som tidigare nämnts, så *överför* endast verktyg, maskiner och byggnader en del av sitt värde på den färdiga varan. Detta värde är lika med värdet av slitaget på dessa maskiner etc. Samma är det med råvarornas och den förbrukade energins värde. Det har skapats av arbete i tidigare produktionsled och finns inbakat – varken större eller mindre – i den färdiga varan.

En varas värde delar upp sig i tre delar: variabelt kapital, konstant kapital och mervärde.

Nu skall vi ta till matematiken igen. Vi skall använda oss av tre symboler för de tre delar, i vilka en varas värde delar upp sig:

v = variabelt kapital

c = konstant kapital

m = mervärde

För varje krona arbetarna i vårt exempel tjänade, så lade kapitalisten beslag på $100:10 = 10$ kronor i mervärde. För varje timma de arbetade åt sig själva, så fick de arbeta 10 timmar gratis åt kapitalisterna i merarbetstid.

Mervärdeknoten = utsugningsgraden = $m:v$.

Denna siffra, mervärdet delat med det variabla kapitalet – $d v s m:v$ – kallas för *mervärdeknoten* eller *utsugningsgraden*. Som namnet anger, så visar den hur utsugna arbetarna är på en viss plats och vid en viss tidpunkt. Den brukar anges i procent och den siffran får vi genom att ta mervärdeknoten 10 gånger 100. Alltså 1000 procent i vårt fall.

När kapitalisten räknar ut sitt företags lönsamhet eller ”räntabilitet”, som han ibland kallar det, så ser han dock på mervärdet i förhållande till *hela* sitt satsade kapital. Han ser till alla sina utgifter och räknar då in både det konstanta och det variabla kapitalet.

Sitt företags lönsamhet räknar han då ut så här: $m:(v+c)$. Det gör i vårt fall $100:(10+90) = 1$. Vi multiplicerar den siffran med 100 och får då 100 procent. Denna siffra, som vi får fram genom att dela mervärdet med det variabla plus det konstanta kapitalet, kallar vi för *profitknoten*

Profitknoten = $m:(v+c)$.

till skillnad från mervärdekvoten.

Som var och en ser, så är profitkvoten (100 procent) *mindre* än mervärdekvoten (1000 procent) och detta är av en viss betydelse, vilket vi skall visa längre fram.

Vart tar mervärdet vägen?

Vad gör kapitalisten med de 100 miljoner kronorna, som han inhöstade i mervärde? Vi skall försöka spalta upp detta på ett antal vanligt förekommande poster.

1. Kapitalisten håller sig i ökad utsträckning med en stab av *improduktiva* anställda – folk, som inte deltar i själva den mervärdesskapande produktionsprocessen. Han har förmän för att vaka över arbetarna. Han har tidsstudiemän för att driva upp arbetstakten. Han har anställda, som administrerar företaget, för kassabok, tar emot order, gör reklam o s v. Han har dessutom en företagsledning, vilken uppbär icke oansenliga löner. Låt oss anta, att företaget detta år utbetalat 8 miljoner kronor i löner åt sådana improduktiva anställda.

2. Kapitalisten förser sig själv med pengar, så att han (eller aktieägarna, om det är ett aktiebolag) kan fortfara att leva ett liv i lyx och överflöd med mat- och dryckesorgier, villor, lustjakter, kapplöpningshästar, konstverk, jordenrunt-resor o s v. Vi sätter upp aktieutdelningen detta år till 5 miljoner kronor.

3. Staten tar sitt. Företaget betalade i år 5 miljoner kronor i skatt, arbetsgivaravgifter, socialförsäkringsavgifter etc.

4. Företagets varor kostade 200 miljoner kronor sammanlagt ute i affärerna. Men dessa betalade bara 190 miljoner kronor i inköp från företaget, i grosshandelsledet. Kapitalisten får nämligen vara beredd att offra lite pengar för att få ut varorna till konsumenterna. Det kostade 10 miljoner kronor i det här fallet, vilka går till löner åt handelsanställda, profit åt handelskapitalisten (ägaren till varuhuskedjan t ex) och övriga omkostnader i försäljningsle-

det. Även dessa pengar tas ur det mervärde, som skapas i industrin. I försäljningsledet *produceras* ju ingenting och följaktligen kan inget mervärde skapas inom handelssektorn. (not 1)

5. För inköp av nya maskiner för något år sedan antar vi, att företaget lånat en summa pengar av en bankkapitalist. För detta får han betala ränta till banken och denna tas ur mervärdet. 2 miljoner kronor fick vår kapitalist lov att punga ut med där.

De saker, som vi här räknat upp, och några liknande, betalas av mervärdet. Låt oss sammanfatta i en tabell: (not 2)

Löner till improduktiva	8 miljoner kronor
Utdelning till aktieägarna	5 miljoner kronor
Handelsprofit och löner till handelsanställda	10 miljoner kronor
<u>Skatt och statliga avgifter</u>	<u>5 miljoner kronor</u>
Bankränta	2 miljoner kronor
Summa:	30 miljoner kronor

Sakta i backarna, ropar säkert den uppmärksamme läsaren. Mervärdets totala storlek var 100 miljoner kronor och endast 30 har redovisats. Var finns de övriga 70 miljonerna?

Not 1:

För att vara exakt, så uppdelas kostnaderna i distributions- och försäljningsledet dels i rena cirkulationskostnader, dels i kostnader, som sammanhänger med produktionsprocessens fortsättning i cirkulationssfären. De förstnämnda (löner åt handelsanställda etc) tillför inget nytt värde till varorna. Däremot tillför de sistnämnda nytt värde till varorna (lagring, förpackning och transport av varor), ty ingen vara är färdig, den har inget bruksvärde, förrän den levererats till konsumenten.

Not 2:

En stor del av arbetarens lön är också mervärde. Omkring hälften av lönen går till skatt i olika former, varav största delen är rent mervärde (d v s arbetaren får inget igen för det, utan pengarna går till militära rustningar, bidrag till industrin, löner åt byråkrater etc). Cirka hälften av hans hyreskostnader är också mervärde i form av

bankräntor. Mervärdet skapas alltså i produktionen, men kan tas ut på skilda sätt från arbetaren.

Pengar blir kapital

Jo, det råkar förhålla sig så, att vår käre kapitalist inte är ensam om att låta tillverka dessa varor. Även andra kapitalister har kommit på samma idé – att investera i liknande produktion.

Med ens har en bitter och skoningslös *konkurrens* uppkommit. Vem kan sälja mest? Vem kan sälja billigast? Dessa frågor driver ”vår” kapitalist till att med alla medel försöka låta tillverka en större mängd varor på kortare tid än tidigare. Ty om tillverkningen av varje enskild vara kan ske på kortare tid, så blir den billigare och mer lätt såld, därför att en mindre mängd arbete då finns nedlagd i den. Kom ihåg värdelagen!

Lyckades inte han med detta, så gjorde hans konkurrenter det. Det skulle innebära, att ”vår” kapitalist så småningom kanske lägger ned sin fabrik på grund av bristande lönsamhet och flyttar sina pengar och andra tillgångar till en annan bransch.

Som man lätt förstår är frågan om att ”stå sig i konkurrensen” en fråga om liv och död för kapitalisterna. Därför försöker de med alla medel få arbetarna att producera mer varor på kortare tid. (För att uttrycka det exakt, så försöker de öka merarbetstiden och minska den nödvändiga arbetstiden. Detta skall vi återkomma till senare.)

Ett sätt att få arbetarna att producera mer per timma är att införa fler och modernare maskiner. På så vis fås ju arbetarna att producera mer, genom att en arbetare, som tidigare skötte en maskin, nu sköter en, som går dubbelt så fort.

Efter denna lilla utläggning skall vi återgå till frågan i det första stycket: Var finns de resterande 70 miljoner kronorna av mervärdet? Svaret är, att kapitalisten har använt dem till *investeringar*, till att köpa nya maskiner, verktyg, fabriksbyggnader m m. Vad har han därmed gjort? Jo, han

har förvandlat dessa 70 miljoner kronor till *kapital*. I ett kort stycke skall vi nu förklara begreppet kapital.

Vad är kapital?

Antag att du vinner 25 000 kronor på tips eller lotteri! Du beslutar dig för att spara pengarna och vid ett lämpligt tillfälle köpa en bil för dem. Följaktligen lägger du dem i madrassen och låser för säkerhets skull in madrassen i ett bankfack.

Du äger 25 000 kronor. Är dessa pengar kapital? Är du härmed kapitalist? Nej, det är du inte. Pengar och kapital är inte samma sak. Pengarna blir kapital först då de används till att utsuga lönearbetare och skapa mervärde. Om du istället köpte aktier för pengarna, så använde du dem däremot som kapital, ty eventuella aktievinster kommer direkt från det mervärde, som arbetarna skapat.

Kapitalackumulationen

Alla utsugarklasser i historien har på ett eller annat sätt lagt beslag på överskottet av de utsugna klassernas arbete. Det finns emellertid en väsentlig skillnad mellan tidigare utsugarklasser och den moderna kapitalistklassen.

Tidigare utsugarklasser använde *hela* produktionsöverskottet till sin egen konsumtion, till lyxliv med ”vin, kvinnor och sång”. Så gör inte kapitalisterna. Endast en del av mervärdet åtgår, som vi sett, till deras lyxkonsumtion. En stor del används istället till att *utöka* det redan befintliga kapitalet. I vårt fall hade ju kapitalisten maskiner och annat till ett värde av 800 miljoner kronor och av mervärdet använde han 70 miljoner för att köpa nya sådana. Alltså är nu värdet av hans kapital $800 + 70 = 870$ miljoner kronor.

Denna process kallar vi för *kapitalackumulation*. Den skiljer kapitalistklassen från andra utsugarklasser i historien. Kapitalismen skiljer sig härigenom också från tidigare ekonomiska system genom att vara oerhört mycket mer produktiv. Under 1800-talet, kapitalismens första hela år-

Kapitalackumulation = ökning av kapitalet genom att en del av mervärdet förvandlas till kapital.

hundra, producerades mer än under hela mänsklighetens tidigare historia.

Merparten av kapitalet är alltså inte pengar. Större delen finns i byggnader och maskiner – dvs i *produktionsmedel*. Vi har nämnt, att pengar i sig inte är något kapital. Det är heller inte produktionsmedlen. Människorna har i alla tider använt produktionsmedel (verktyg t ex), utan att de för den skull varit kapital. Kapital blir produktionsmedlen, när de används för att ge mervärde genom utsugning av arbetare. Symaskinen du har hemma är alltså inte kapital men väl den symaskin, som sömmerskorna vid en syfabrik arbetar vid.

Kapital = en vara, som används till att skapa mervärde genom utsugning av arbetskraft.

Kapitalets organiska sammansättning

Vi har talat om, hur kapitalisten ständigt ackumulerar kapital, hur han lägger nytt kapital till det som han redan äger. Vitsen med detta är, att han vill utöka sin produktion och effektivisera den – producera mer till lägre kostnad. När han köper fler maskiner, får han också anställa fler arbetare. Men maskinerna blir modernare och modernare och kapitalisten satsar naturligtvis på teknikens allra senaste landvinningar, när han ökat sitt kapital. Därför behöver han inte anställa nya arbetare *i lika stor omfattning*, som han köper maskiner. Med en modern maskin kan idag kanske *en* arbetare göra, vad *fem* arbetare förmådde för 25 år sedan med äldre maskiner.

Kapitalets organisatoriska sammansättning = c:v.

Härav följer, att det konstanta kapitalet växer snabbare än det variabla kapitalet. Summan *c* växer snabbare än summan *v*. Kvoten *c:v* ökar. Denna kvot uttrycker det, som kallas för *kapitalets organiska sammansättning*.

Profitkvotens fallande tendens

Minns du som vi tidigare nämnde, att profitkvoten är mindre än mervärdeskvoten och att vi skulle återkomma till detta faktum senare? Vi har kommit dit nu. Låt oss repetera några fakta om en kapitalist, vars affärer vi följde

under ett år:

Värdet av de varor, som producerades i hans fabrik uppdelades i följande delar:

$v = 10$ miljoner kronor

$c = 90$ miljoner kronor

$m = 100$ miljoner kronor

Mervärdekvoten $m:v$ var 1000 procent.

Profitkvoten $m:(c+v)$ var 100 procent.

Kapitalets organiska sammansättning $c:v$ var 9.

Vi antar, att han efter några år har lyckats utvidga produktionen och nu har 96 anställda – alltså en ökning med 16 stycken. Deras lön är fortfarande 125 000 kronor/år vardera och den sammanlagda lönesumman är då 12 miljoner kronor mot tidigare 10.

Men enligt kapitalismens utvecklingslagar, så borde också kapitalets organiska sammansättning ha ökat – kapitalisten borde ha infört effektivare och modernare maskiner. Låt oss anta, att kostnaderna för energi, råvaror, maskinslitage etc nu är 120 miljoner kronor jämfört med tidigare 90. Kapitalets organiska sammansättning blir nu $120:90 = 12:9 = 4:3$. Den har alltså ökat.

Vi antar också att utsugningsgraden av arbetarna är densamma – 1000 procent. Således uppgår mervärdet till 12 gånger $10 = 120$ miljoner kronor. Mervärdets *storlek* i absoluta tal har då ökat från 100 till 120 miljoner under de år, som vi tittat på företaget.

Men hur har det gått med *profitkvoten*? Låt oss räkna! Den var som bekant $m:(v+c)$. Vi sätter in de aktuella siffrorna i formeln och får följande:

$120:(12+120) = 0,91 = 91$ procent! Profitkvoten har således *sjunkit*, trots att mervärdekvoten, *d v s* utsugningen av arbetarna varit konstant 1000 procent. Detta är en följd av, att kapitalets organiska sammansättning ökar. Profitens storlek har visserligen ökat, men dess andel av hela det satsade kapitalet krymper i takt med kapitalismens utveckling

sakta nedåt. För att bibehålla samma vinst, måste kapitalisterna ständigt satsa större och större summor i företagen, måste i ökad omfattning ackumulera kapital. Och ju mer kapital de ackumulerar, desto mindre blir profitkvoten. Det hela är för kapitalisten en ond cirkel. Detta kallas för *profitkvotens fallande tendens*.

Det förefaller således, som om kapitalisten stod inför ett olösligt problem. Ackumulerar han *inte* kapital i samma takt som konkurrenterna, så riskerar han konkurs. Ackumulerar han kapital, så sjunker profiten i förhållande till det satsade kapitalet (profitkvoten). Har han någon lösning på detta dilemma?

Ökad utsugning

Åjovars. Precis som det står skrivet i rubriken härovan. Han kan försöka öka utsugningen av arbetarna. Matematiskt uttryckt kan han försöka höja mervärdekvoten (m:v). Arbetarna hos ”vår” kapitalist arbetade ju som bekant 10 timmar åt honom efter att ha arbetat 1 timma åt sig själva. Antag nu, att kapitalisten låter dem arbeta 12 timmar åt honom istället för 10. Låt oss räkna på det!

Mervärdekvoten (m:v) är då 1200 procent och mervärdet (m) är 12 gånger $12 = 144$ miljoner kronor. Det betyder, att profitkvoten, $m:(v+c)$ blir $144:(12+120) = 1,1 = 110$ procent.

Genom att höja utsugningsgraden med 20 procent (från 1000 till 1200) har han alltså lyckats höja även profitkvoten med 10 procent, trots att kapitalets organiska sammansättning ökat. Då återstår frågan om vilka knep kapitalisten har för att höja utsugningsgraden, d v s mervärdeskvoten.

Olika sätt att öka utsugningen

1. För det första kan han självklart öka merarbetstiden. Han bibehåller den nödvändiga arbetstiden och låter helt enkelt arbetarna arbeta någon timma extra per dag utan att höja deras lön. Särskilt i kapitalismens barndom var det vanligt, att kapitalisterna på detta sätt förlängde arbetsda-

Med bibehållen utsugningsgrad sjunker profitkvoten som ett resultat av kapitalets ökade organiska sammansättning.

Absolut mervärde = mervärde, som kapitalisten erhåller genom att förlänga merarbetstiden under det att den nödvändiga arbetstiden är oförändrad.

gen. I många länder förlängde regeringarna genom lagar arbetsdagen. Det mervärde, som kapitalisten erhåller på detta sätt genom en förlängning av arbetsdagen, kallas för *absolut mervärde*.

2. Arbetsdagen kan också bibehållas oförändrad men merarbetstiden kan öka på den nödvändiga arbetstidens bekostnad. Om arbetarna på en viss fabrik tidigare arbetade 2 timmar åt sig själva och 6 timmar åt kapitalisten, så kanske de nu bara arbetar 1 timma åt sig själva och 7 åt kapitalisten. I båda fallen är, som synes, arbetsdagen 8 timmar. Under vilka betingelser kan något sådant inträffa?

Relativt mervärde = mervärde, som kapitalisten erhåller genom att merarbetstiden ökar lika mycket som den nödvändiga arbetstiden minskar.

Vi minns, att värdet på varan arbetskraft bestäms av värdet på de varor, som åtgår för att hålla honom vid liv som arbetare. Och dessa varors värde bestäms i sin tur av den mängd arbete, som åtgår för att framställa dem. Nu antar vi, att nya maskiner införs i de industrier, som tillverkar mat, kläder och andra existensmedel, så att en *mindre mängd arbete* åtgår för att framställa dessa. Följaktligen kommer värdet på dessa existensmedel att sjunka och därmed värdet på varan arbetskraft. Då minskar också den nödvändiga arbetstiden – den tid, som arbetaren arbetar åt sig själv. Det mervärde, som kapitalisten erhåller på detta sätt, genom att merarbetstiden ökar i samma omfattning som den nödvändiga arbetstiden minskar, kallas *relativt mervärde*. Samma effekt uppnås, om de nödvändiga konsumtionsvarorna importeras från låglöneländer i den s k tredje världen: kläder från Thailand, grönsaker från Afrika etc.

3. En kapitalist kan införa en modernare teknik, maskiner, som gör att arbetarna kan producera mer varor än vad arbetarna hos hans konkurrenter kan. Låt oss ta ett exempel:

Vi antar att det i genomsnitt i ett visst land går åt 200 arbetstimmar för att framställa en bil, räknat från brytningen av malmen till plåten till slutmonteringen. Nu har emellertid en kapitalist låtit installera en maskinpark, vilken gör att det för framställningen av hans bilar endast åtgår 175

arbetstimmar. Följaktligen behöver han färre arbetare än konkurrenterna och kan därmed erhålla ett större mervärde än dessa. Ty på marknaden kan han sälja sina bilar till samma pris som de andra.

Det mervärde som en kapitalist kan erhålla genom att införa en modernare teknik än sina konkurrenter, kallas för *extra mervärde*.

En kapitalist kan också erhålla extra mervärde genom att driva sina arbetare att arbeta hårdare än konkurrenternas arbetare – exempelvis genom att öka takten på det löpande bandet.

En viktig faktor i samband med det extra mervärdet måste nämnas. Den är, att en kapitalist endast kan erhålla detta extra mervärde under en viss tid. Ty snart finner konkurrenterna, att även de önskar införa den tekniken och så sänks mängden arbetstimmar, som åtgår för att tillverka de nämnda bilarna till 175 timmar i genomsnitt över hela landet. Sålunda sjunker bilarnas värde, ty de innehåller nu en mindre mängd samhälleligt nödvändigt arbete. Den kapitalist, som genom att köpa modernare maskiner till sin glädje fann, att han genom detta kunde motverka profitkvotens fall, blir alltså så småningom besviken, när priserna på hans varor faller, jämfört med alla andra varor.

Till samma resultat kommer han efter att ha drivit upp arbetstakten för sina arbetare. Glädjen förbyts i sorg, när konkurrenterna gör detsamma.

Genom det extra mervärdet kommer kapitalisterna alltså inte ifrån profitkvotens fallande tendens. Tvärtom skyndar de på den utveckling, som får profitkvoten att falla. Eller för att tala med Karl Marx:

”Vi ser... hur användandet av maskiner drar med sig användandet av maskiner i ännu större utsträckning, hur arbeten i stor skala drar med sig arbeten i ännu större skala. Det är den lag, som ständigt på nytt kastar den borgerliga

Extra mervärde = mervärde, som kapitalisten erhåller genom att införa modernare teknik än konkurrenterna.

Produktivkrafter = de arbetande människorna, maskinerna och teknikens utveckling.

Ekonomer på fp-seminarium:

Arbetslösheten bör öka

Stockholm (G-P): Arbetslösheten i Sverige måste öka. Det ansåg ekonomer som deltog i ett seminarium om lönelöslöshet i går i folkpartiets regi.

penstera den med Merkommande överskringar.

Lars Calander, från Institutet för internationell ekonomi hade sin uppfattning klar: — Man måste vara beredd att tillåta en viss ökning av arbets-

löslösheten för att den naturliga nivån flyttas till högre steg.

Medan Calander och Eklundom sa till arbetslösheten i en annan inriktade sig P-O Edin och Lammundabundets förhandlingsparti Lars Ahlvarsson (Själligast L-D-för-

Både han och P-O Edin såg behov av en fortsatt kreditning, av den typ riksdomen har i uppdrag att försöka lösa ut. Något klart svar på vad som bör göras på längre sikt kunde ingen av dem ge.

Arbetslösheten under kapitalismen är varken någon tillfällighet eller någon "olyckshändelse". I stället är arbetslösheten en medveten åtgärd för att hålla lönerna nere. Den kände ekonomiprofessorn Gunnar Adler-Karlsson brukar kalla arbetslösheten ett sätt att "disciplinera arbetarklassen".

produktionen ur dess gamla spår och tvingar kapitalet att spänna arbetets produktivkrafter, *emedan* det en gång har spänt dem, den lag, som inte unnar kapitalet någon ro och ständigt viskar till det: Framåt! Framåt!"

Kapitalets centralisation

Det var konkurrensen mellan kapitalisterna, som drev fram kapitalackumuleringen. Men konkurrensen leder också till kapitalets *centralisation*. Med detta menas, att mindre kapitalister slås ut i konkurrensen, att deras företag köps upp av de större kapitalisterna, att rikedomen samlas på allt färre händer.

Kapitalackumuleringen och kapitalets centralisation leder till, att kapitalismen så småningom övergår till ett helt nytt stadium, till det *imperialistiska* stadiet. Imperialismen behandlas i ett annat studiebreiv i denna serie.

Produktionsanarkin

Kapitalets centralisation upphäver inte konkurrensen mellan kapitalisterna. Även den, som skaffat sig monopolställning, måste räkna med konkurrens från utländska företag. Han måste räkna med, att andra storföretag gör inbrytningar på "hans" område, att andra kapitalister börjar producera "hans" speciella varor.

Kapitalets centralisation = sammanslagning av mindre kapital till större.

Ingen kapitalist vet på förhand, hur stort varubehovet är på marknaden. Han vet inte, hur mycket hans konkurrenter tänker producera. Han bedriver överhuvudtaget inte sin verksamhet för att tillfredsställa människornas behov av materiella nyttigheter. Hans mål är istället profiten, att tjäna så mycket pengar som möjligt så snabbt som möjligt för egen del.

Därför kan det under kapitalismen förekomma sådant, som att man bränner och på annat sätt låter förstöra livsmedel, medan tre miljarder människor lider av svält eller undernäring. De aktuella livsmedlen ger helt enkelt inte tillräcklig profit. Och profitjakt, profitjakt och åter profitjakt – det är kapitalistens främsta levnadsregel, det är *den moderna kapitalismens ekonomiska grundlag*.

Därför utvecklas den kapitalistiska ekonomin fullständigt planlöst. Det råder *anarki*.

Jakten efter maximalprofit är den moderna kapitalismens ekonomiska grundlag.

Överproduktionskriserna

Kapitalismen har så länge den existerat skakats av djupgående ekonomiska kriser med jämna mellanrum. Med vissa intervall har kriserna återkommit, säkert som amen i kyrkan. Från och med andra världskrigets slut till ungefär 1970 genomlevde kapitalismen en 25-årig period av ekonomiskt uppsving. Hurra, ropade alla kapitalismens försvarare. Äntligen har vi blivit av med kriserna.

Men 1970 började det igen. Samma gamla visa. Arbetslöshet. Reallöner sjönk. Företag lades ned på löpande band. Ländernas valutor vacklade. Handeln mellan länderna sjönk. Krisen var här igen, envisare än någonsin, mer långvarig än förr. Den kris som kapitalismen gick in i vid 1970-talets början har ännu inte lösts. Tidvis har en del av *symptomen* på kris kunnat hållas tillbaka, främst genom olika statliga ingripanden. Men när 1990-talet började, var detta inte längre möjligt. När detta skrivs, 1993, håller krisen på att utvecklas till depression, lik den på 1930-talet, med massarbetslöshet och massfat-

tigdom i de ”rika” länderna, där människor både svälter och fryser ihjäl.

Kapitalismens kriser är märkliga. Tidigare samhällen drabbades också de av kriser. Översvämningar, missväxt, sjukdomar – det fanns mycket, som kunde skapa brist på mat och annat, som människorna behövde för att överleva. Livsmedlen räckte inte till och folket fick lida av svält och andra försämrade villkor.

Med kapitalismen är det tvärtom. Här råder byggkris, därför att det finns för många lediga lägenheter – trots att flera hundra tusen människor står i bostadskö. Här befinner sig bilindustrin i kris, medan de har fler bilar i lager än någonsin tidigare. Här kommer en jordbrukskris för att det finns *för mycket mat*, som bönderna inte kan bli av med. Och tvärtom – den största katastrof, som någonsin drabbat mänskligheten, det andra världskriget, ledde till ett *uppsving* som aldrig förr i den kapitalistiska ekonomin.

Kriserna under kapitalismen är *överproduktionskriser*. De orsakas av att det plötsligt finns *för mycket* varor på marknaden. Kapitalisterna kan inte sälja med så höga vinster, som de önskar, och hjulen i det kapitalistiska samhället börjar sakta men säkert att stanna.

Nu måste vi genast rätta till det här begreppet ”för mycket varor”. Det finns självfallet inte för mycket i förhållande till folks behov. Ty medan bönderna lägger ned sina gårdar, så svälter en hel värld. Medan bilindustrins lager växer, går alltfler människor omkring och önskar sig en bil. Medan varven läggs ned, ropar den tredje världens länder högt efter båtar. Det är endast fråga om en överproduktion i förhållande till de penningpungar, som skall betala överflödet av varor.

Kapitalisten nöjer sig inte med 10 procents ränta eller profit på satsat kapital. Han söker *maximalprofit*. Han finner, att det ger högre profit att köpa fastigheter och mark för pengarna, att investera dem i fasciststyrda låglöneländer, att flytta dem till schweiziska bankkonton. Han lägger

De kapitalistiska kriserna är överproduktionskriser.

ned produktionen, avskedar arbetarna och inställer betalningarna till sina underleverantörer.

Vad leder detta till? Jo, underleverantörerna får inskränka eller lägga ned. Arbetarna, som avskedas, får mindre pengar att röra sig med. Härigenom minskar den sammanlagda köpkraften i samhället. Det blir ännu svårare för andra företag att sälja sina varor till maximalprofit. Fler kapitalister bestämmer sig för att lägga ned driften. Köpkraften på marknaden minskar än mer. Så rullar det hela vidare likt en snöboll, som bara växer och växer. Alla kapitalistiska länder drabbas. Krisen blir en världskris. Profitjakten och den därur uppkomna produktionsanarkin kastar ånyo ner arbetarna i en period av djupaste misär.

Krisernas orsaker kan uttryckas på ett mer exakt sätt i den ekonomiska vetenskapen. De uppkommer ur den *grundläggande motsättningen* inom det kapitalistiska produktionssättet. Denna grundläggande motsättning är motsättningen mellan *produktionens samhällseliga karaktär* och det *privata tillägnet av produktionsresultatet*.

Med detta menas följande: Å ena sidan församhälleligas produktionen alltmer. Alltfler arbetare deltar i produktionen av varje enskild vara. Olika företag, industrigrenar, ja hela världens industri flätas samman, blir alltmer beroende av varandra. Varorna produceras inte för eget bruk utan för att säljas på en stor marknad – ibland över hela världen. Tillsammans gör detta, att produktionen är en angelägenhet för alla människor, för hela samhället.

Å andra sidan blir den klick människor, som styr, kontrollerar, äger och suger profiterna ur denna produktion, allt färre. I Sverige kontrollerar sålunda ett tiotal stormrika finansfamiljer merparten av svensk industri.

Detta leder till en skriande motsättning mellan folkets behov å ena sidan och kapitalisternas profitjakt å den andra. Härur skapas kriserna och häri ligger även fröet till kapitalismens slutgiltiga undergång och ersättande med socialismen.

Kriserna orsakas av profitjakten och produktionsanarkin. Motsättningen mellan produktionsens samhällseliga karaktär och det privata tillägnet av kapitalismens grundläggande motsättning.

I sin förlängning leder profitjakten till kriser. Kriserna leder så småningom till handelskrig mellan de olika kapitalistiska länderna, där de med skyddstullar, importrestriktioner, statsbidrag till exportindustrin m m försöker sko sig på de övrigas bekostnad. Handelskrigen har två gånger under vårt sekel utvecklats till förödande världskrig, där kapitalisterna med våld försöker roffa åt sig de marknader de inte kan finna hemma för sina produkter.

Arbetslöshet, försämrade ekonomiska förhållanden, hänsynslös utsivning och nedslitning av människor i industrin, miljöförstöring, världssvält och i sista hand krig – det är vad det kapitalistiska produktionssättet har att erbjuda människorna idag.

Socialism – en nödvändighet

Det socialistiska produktionssättet är inte enbart något som i och för sig är önskvärt. **Faktiskt är det en historisk nödvändighet och betingelserna för en övergång till socialismen växer fram inom det kapitalistiska samhället.**

Kapitalismen församhälleligar produktionen, vare sig profitörerna vill det eller inte. Kapitalets *ackumulation* och *centralisation* omvandlar dagligen och stundligen produktionen av varje liten enskild vara till en angelägenhet för alla medborgare i samhället. Profitjakten har drivit fram en avancerad teknologi och skapat den moderna storindustrin.

Mänskligheten har efter en månghundrausenårig vandring nått fram till en punkt, då den kan bemästra naturkrafterna, försörja alla medlemmar med mat, kläder, bostäder och annan livets nödtorft samt utvinna ett sådant överskott ur naturen, att alla kan få ett lyckligt liv. Inga tekniska hinder finns längre för detta.

Hindren är av ekonomisk och politisk natur. Endast en sak bromsar människans fortsatta frammarsch – privatäganderätten till produktionsmedlen och den därur uppkomna jakten på maximalprofit för en liten klick monopol-

kapitalister.

Den svenske självägande bonden för hundratalet år sedan framställde på sin egen täppa nästan allt han behövde för egen räkning. Med viss rätt kunde han hävda, att ingen hade med hans egendom och hans produktion att göra. Den rörde bara honom själv.

Men dagens produktion har av kapitalismen gjorts till en kollektiv angelägenhet för alla i samhället. *Det socialistiska produktions sättet växer oundvikligt fram inom kapitalismen själv.* Det återstår nu att i revolution störta borgarklassen och frånta den all ekonomisk och politisk makt samt överföra dess gigantiska rikedomar i hela folkets ägo.

I kampen för detta behöver vi den politiska ekonomin. Vi hoppas att studiet av denna lilla introduktion kunnat bidra till att öka förståelsen samt stimulera till ett ökat kunskapssökande i den marxistiska vetenskapens rika skattkammare.

Diskussionsfrågor

1. I vilket ögonblick förvandlas en produkt till en vara?
2. Vad är ett bruksvärde och vad är ett bytesvärde?
3. Vad bestämmer en varas bytesvärde? I vilken enhet eller sort mäter vi ”egentligen” detta värde?
4. Vad är det som gör att priset på en vara kan skilja sig från dess egentliga värde?
5. Vad menas med uttrycket ”penningens bytesvärde är också dess bruksvärde”?
6. Varför stiger priserna oavslåligt från år till år? Blir varorna mer värda?
7. Hur skiljer sig varucirkulationen under kapitalismen från den i tidigare samhällen?
8. Är maten för dyr i affärerna idag?
9. Vilket är den mänskliga arbetskraftens bruksvärde?

10. Hur bestäms arbetskraftens bytesvärde? Vad utgör lönen ersättning för?
11. Vilka saker kan göra, att lönen skiljer sig från arbetskraftens bytesvärde?
12. Hur uppkommer mervärdet?
13. Vad är variabelt kapital och vad är konstant kapital?
14. Vilken roll spelar det konstanta kapitalet i den värdeskapande processen?
15. Vad bestämmer det konstanta kapitalets värde?
16. Vad är skillnaden mellan mervärde och profit?
17. Hur fördelas mervärdet?
18. Vad är kapital för något?
19. Vad kallas i den politiska ekonomin den process, som gör att kapitalisterna ständigt blir rikare och rikare på arbetarnas bekostnad?
20. Varför tenderar profitkvoten att sjunka? Hur försöker kapitalisterna lösa detta problem?
21. Vad menas med a) absolut mervärde, b) relativt mervärde och c) extra mervärde?
22. Vilken ekonomisk grundlag styr produktionens storlek och inriktning och därigenom hela livet i det moderna kapitalistiska samhället?
23. Vad skiljer de kapitalistiska kriserna från kriser i tidigare samhällen?
24. Hur uppkommer de kapitalistiska kriserna?
25. Vilket grundläggande förhållande i det kapitalistiska produktionssättet gör det dödsdömt och orimligt?

Ta kontakt med RKU

Revolutionär Kommunistisk Ungdom

Adress och telefonnummer till kontaktpersoner på din ort kan fås av Centralstyrelsen.

Ring tel: 031-24 44 17

Skriv till: RKU, Box 31 187, 400 32 Göteborg

www.rku.nu

Kommunistisk grundkurs omfattar:

1. Världsåskådningen.
2. Politisk ekonomi.
3. Imperialismen.
4. Vad vill kommunisterna?

